

FORMAȚIA CLERULUI GRECO-CATOLIC ÎN ȘCOLILE CATOLICE (SEC. XVIII)

DIE BILDUNG DES GRIECHISCH-KATHOLISCHEN KLERUS IN DEN KATHOLISCHEN SCHULEN

ZUSAMMENFASSUNG

Ausgehend von den sozialen und kulturellen Konsequenzen der religiösen Union von Karlsburg (1697-1701), bespricht der Autor der Vorlesung die intellektuelle Bildung des griechisch-katholischen Klerus aus Siebenbürgen, in den katholischen Schulen, im Laufe des 18. Jahrhunderts. In diesem Sinne stellt der Autor der Vorlesung das Problem des Aufenthalts einiger jungen rumänischen Studierenden in den römisch-katholischen konfessionellen Schulen aus Siebenbürgen, die von Jesuitenmönchen geleitet wurden, wie die aus Klausenburg. Es wird auch die Rolle dieser Schulen in der Entwicklung der Wissenschaften und der Kultur im Fürstentum Siebenbürgen betont, sowie deren Einfluss in der Entwicklung des rumänischen Unterrichts, das in Blasendorf im Herbst 1754 errichtet wurde.

Unirea religioasă de la Alba Iulia, realizată în perioada 1697-1701, în afara caracterului pronunțat religios, a constituit un eveniment hotărâtor și din punct de vedere socio-cultural în Transilvania. Trebuie menționat, încă de la început, că noile confesiuni care au luat ființă în urma mișcărilor reformatoare în secolul al XVI-lea au marcat prin activitățile lor misionare dezvoltarea vieții culturale și a românilor transilvăneni.

În pofida slăbirii de mai târziu a influenței religioase a protestantismului, din punct de vedere al dezvoltării științelor și învățământului, această influență nu a scăzut, ci s-a intensificat. Avem chiar date despre unele aspecte neobișnuite pentru acea epocă: episcopul romano-catolic de la Sofia – Deodato – în referatul episcopal, amintește că fiii boierilor munteni frecventau „școlile ereților transilvăneni” (înțelegând prin această expresie școala calvinistă) în vederea însușirii limbii latine¹.

Rolul conducător al calvinismului din secolul al XVII-lea, iar mai târziu, în secolul al XVIII-lea, s-a transferat la romano-catolici, mai ales călugării iezuiți fiind cei care s-au remarcat în această privință. Deci în acest secol din urmă – prin școlile vremii – s-a intensificat dezvoltarea vieții culturale a întregii populații din Transilvania. Principala cauză a acestui fenomen o putem găsi în faptul că epoca istorică a fost prielnică dezvoltării socio-culturale a societății vremii – curent pe care îl numim iluminism². În această perioadă s-a folosit tot mai des formula: „Cu câți mai mulți cetățeni luminați, cu atât va fi mai puternic statul”³. Ca urmare, perspectiva conducătoare era de natură să susțină oarecum dezvoltarea învățământului din Transilvania, directivele centrale școlare fiind dirijate de Curtea împăratească de la Viena. Realizatorul acestor directive a fost episcopul romano-catolic. În acest sens, la începutul secolului al XVIII-lea, însuși episcopul Josephus Mártonffi (1799–1815) – autor al unor numeroase proiecte și propuneri care vizau înființarea și organizarea învățământului elementar și mediu – începe dinamic reorganizarea și organizarea școlilor catolice și introducerea metodelor didactice noi, spre binele tuturor elevilor de diferite nații⁴. Se poate constata că sistemul școlar, dirijat de Curtea Vienei, a consolidat în întregime tot regimul absolutist habsburgic și a favorizat apariția și întărirea politicii iosefiniste.

¹ Gáldi László, *Az erdélyi tudományosság és a kolozsvári egyetem hatása a román tudományra*, în *Erdély Magyar Egyeteme*, ed. Bisztray Gy. - Szabó T. Attila, Kolozsvár, 1941, p. 287.

² Pierre Chaunu, *Fehvilágosodás*, trad. Benda Gy., Budapest, Osiris, 1998, p. 167-240.

³ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 14.

⁴ *Ibidem*, p. 32.

Diferitele măsuri organizatorice, stabilite la nivel central și regional, urmăreau să transforme școala într-un instrument al curentului de reînnoire catolică. Pe linia unei asemenea orientări, extinderea și întărirea învățământului de limba latină în școlile catolice, instituirea unor fundații și burse pentru tinerii, care proveneau din familii de preoți greco-catolici și ortodocși, țineau aceleași scopuri⁵.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, lipsa instituțiilor de învățământ mediu românești în Transilvania a fost într-o oarecare măsură compensată de posibilitatea frecventării școlilor celorlalte religii din Ardeal, și în special al școlilor medii și superioare catolice. Dintre acestea cea mai importantă a fost Liceul iezuit din Cluj, mai târziu (după 1773) ajuns sub conducerea piariștilor⁶. Primul elev român s-a înscris în acest liceu în anul 1719, pentru ca până în 1776 să învețe în acest liceu peste 30 de elevi români din Transilvania – atât greco-catolici cât și ortodocși. Ulterior, unii dintre ei vor rămâne în reședința ordinului iezuit, iar alții vor accede la funcții importante în ierarhia Bisericii Greco-Catolice⁷.

Dezvoltarea de sine stătătoare a învățământului românesc din Transilvania dominației habsburgice sub Maria Tereza (1740-1780), Iosif al II-lea (1780-1790) și Francisc al II-lea (1792-1835) este dovedită și de ivirea unei literaturi culte. Mai ales împărăteasa Maria Tereza s-a remarcat în înlesnirea dezvoltării școlilor românești, reactualizând conținutul diplomelor leopoldine, prin care românii uniți li se dădea dreptul de a-și clădi biserici și libertatea pentru fiii iobagilor de a frecventa orice școală⁸.

Tot în această perioadă se înmulțesc strădaniile pentru luminarea poporului printr-o intensificare a măsurilor pentru deschiderea de școli elementare și de editare a cărților în limba română⁹. Cărțile astfel editate au favorizat educația religioasă a preoțimii greco-catolice, ca de exemplu: *Pânea Pruncilor sau Învățătura credinței creștinești strânsă în mică sumă. Care au scris-o în mici întrebăciuni și Răspunsuri ungurești Cinstitul Pater Boroneai Laslo Paribușul Besearecii Catolicești dela Belgrad. Și s-au întors în limba românească de Duma Ianăș de la Borbanți*, în anii Domnului 1702; *Catehismul Catolic* al lui Peter Canisius, ediția a II-a, Cluj, 1703 (tradus de Gheorghe Buitul); *Catehism românesc unit*, ediția a II-a a celui de la 1696 al „teologului” iezuit pus în spatele lui Atanasie Anghel, Francisc Szunyogh (apare la Sibiu în 1709); *Învățăture creștinești* de Radu Tempea (traducere), Brașov, 1732; *Bucavna, ce are în sine deprinderea învățăturii copiilor la carte și simbolul credinței creștine zece porunci ale legii vechi și ale cei noao șapte taine ale bisericii răsăritului i proci*, Cluj, Anul Domnului 1744; *Flore adevărului pentru pacea și dragostea de obște*, Blaj, 1750; *Catehism mare* (de P. P. Aron), Blaj, 1753¹⁰.

Ca urmare, din documentele de epocă se pot descifra multe realizări, care sunt noi pentru concepția epocii: mai concret, este vorba despre încercarea lichidării analfabetismului, principalul obstacol al dezvoltării culturale a maselor. Un rol hotărâtor l-a avut dezvoltarea rețelei școlare, care a înlesnit răspândirea ideilor moderne. De remarcat este faptul că vechile școli trebuiau să se conformeze programelor școlare noi, intrând astfel în circuitul noii rețele școlare. Numeric, în această epocă a iluminismului, au fost înființate cele mai multe unități de învățământ de diferite grade, de la școală primară la cea superioară¹¹.

Școlile confesionale din Transilvania – în pofida influențelor transformatoare ale epocii – au rămas fidele latinității lor: limba de predare o constituia limba latină și după introducerea normelor de educație pentru Transilvania, „Norma Regia” (1781)¹². În mod paradoxal, tocmai

⁵ Iacob Mârza, *Școală și națiune (școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Cluj-Napoca, Dacia, 1987, p. 34-36.

⁶ Remus Câmpeanu, *Intelctualitatea românească din Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 109.

⁷ *Ibidem*, p. 110.

⁸ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Lumina, 1944, p. 116.

⁹ *Ibidem*, p. 308.

¹⁰ *Ibidem*, p. 309-312.

¹¹ Kosáry Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996, p. 77-89.

¹² *Norma Regia pro Scholis Magni Principatus Transilvaniae*, Joseph II, *Caes. Aug. Magni Principis Trans. jussu edita*, 1781. Vezi Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 23; R. Câmpeanu, *op. cit.*, p. 52.

prin acest fapt vor deveni deschise aceste școli nu numai către alte confesiuni, ci și către celelalte națiuni ale Principatului (români, maghiari, sași, germani, evrei etc.)¹³.

Tabloul învățământului transilvănean nu ar fi complet dacă am omite activitatea colegiilor și gimnaziilor iezuite din Cluj, Alba Iulia, Târgu Mureș, Odorheiul Secuiesc, Șimleul Silvaniei, Carei, Sibiu ș.a. O contribuție importantă în procesul de formare al intelectualității transilvănene a avut-o și Tabla regească din Târgu Mureș, unde s-au format viitorii juriști români¹⁴. Din punct de vedere al istoriei învățământului transilvănean în secolul al XVIII-lea, cea mai mare importanță a avut-o Clujul, și în interiorul lui iezuizii, iar mai târziu piariștii, creatorii școlii superioare din Transilvania.

În anul 1712, școala din Cluj primește rang de universitate, al cărei prim rector a fost instalat ieziuitul Horváth András¹⁵. Principalele obiecte de învățământ ale acestei universități au fost filologia, polemica, matematica, dreptul, etica, dogmatica și teologia morală. La absolvire, această școală superioară a conferit bacalaureatul, masteratul și titlul de doctor. Specialitatea de nivelul cel mai înalt o constituia teologia, acest fapt dovedind că principalul scop al școlii a fost formarea viitorilor preoți. Aceste cursuri teologice s-au desfășurat de-a lungul a patru ani, având ca obiecte de învățământ: dogmatica, exegeza, cazuistica, polemica și lingvistica (mai ales limba ebraică)¹⁶.

În data de 21 iulie 1773, papa Clement al XIV-lea a desființat ordinul ieziuit, ca urmare școlile fondate și organizate de aceștia au fost preluate de piariști. Cu conducerea piariștilor, începând cu 1774, se reorganizează universitatea clujeană, de data aceasta schimbându-și structura celor trei facultăți universitare existente: filozofie, medicină și teologie¹⁷. Din anul academic următor se instituie patru catedre la facultatea de teologie, la care cei patru noi profesori numiți prin concurs vor preda, primul, istoria bisericească și teologie polemică, cel de-al doilea profesor, limba ebraică și jumătate din teologie dogmatică, al treilea, Sfânta Scriptură și cealaltă jumătate a teologiei dogmatice, iar ultimul profesor, teologie morală, studiile cele mai necesare clerului. De remarcat este faptul că programul facultății teologice este mai redus față de celelalte programe ale facultăților din imperiu. În 1780, împăratul Iosif al II-lea a transformat Universitatea în Liceul Regesc Academic¹⁸.

Spre anul 1786 numărul profesorilor de teologie, salarizați din fondul studiilor administrat de către „Commissio Catholica”, se reduce la doi profesori, retribuiți cu 500 florini fiecare, iar „ceilalți profesori și cler tânăr”, cu suma integrală de 135 fl. anual la Liceul Regesc din Cluj.

În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea și în deceniile celui următor, majoritatea tinerilor români a frecventat Liceul Regesc Academic din Cluj, iar ceilalți au învățat în colegiile, liceele și seminarele diecezane, forme specifice teologice de învățământ superior în acea vreme. O mare parte a acestor seminare diecezane a fost desființată de către Iosif al II-lea începând cu 30 martie 1783, în locul acestora organizându-se seminariile generale întemeiate pe structuri uniforme, etatiste¹⁹. Concomitent, Colegiul Urban „De Propaganda Fide” din Roma instruisă un număr de seminariști români, care, în anii următori, au fost ridicați la conducerea clerului greco-catolic din Transilvania. Studenții români s-au numărat și printre auditorii Colegiului din Viena înființat de către Pázmány Péter, dintre care cei mai de seamă au fost Samuil Micu și Ștefan Pop. De asemenea Colegiul grec vienez „Sancta Barbara” a primit printre rândurile elevilor săi tineri greco-catolici din diecezele Blaj și Oradea²⁰.

¹³ Kosáry Domokos, *op. cit.*, p. 123-126.

¹⁴ I. Mârza, *op. cit.*, p. 42-43.

¹⁵ Bisztray Gyula, *Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat*, în *Erdély Magyar Egyeteme*, ed. Bisztray Gy. - Szabó T. Attila, Kolozsvár, 1941, p. 84.

¹⁶ *Ibidem*, p. 85.

¹⁷ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, p. 245-246.

¹⁸ *Ibidem*, p. 246.

¹⁹ *Ibidem*, p. 248-249.

²⁰ *Ibidem*, p. 249-250.

În cazul școlilor conduse de iezuiți și piariști, din documentele lor se poate constata că un ridicat număr de elevi de naționalitate română a frecventat cursurile acestor școli. Dat fiind faptul că în registrele școlare s-a consemnat și religia elevilor, în școlile confesionale romano-catolice din Cluj se găsesc, în număr mai ridicat, elevi de confesiune greco-catolică decât ortodoxă, cu toate că ponderea locuitorilor ortodocși români era mai mare decât cea a greco-catolicilor²¹. Prezența într-un număr mai mare a acestora se datorește faptului că greco-catolicii și romano-catolicii se considerau uniți în credință, datorită uniunii religioase înfăptuite în 1701.

Fenomenul anterior schițat se mai datorește și faptului că elevii aparținând confesiunii greco-catolice se pregăteau pentru preoție. Deci prezența elevilor greco-catolici în școlile superioare romano-catolice a contribuit în mare măsură la instruirea clerului greco-catolic. Elevii români care s-au format în Academia iezuită au avut prilejul de a acumula cunoștințe mai vaste, unii din ei chiar devenind profesori la școala lor: de exemplu Vasile Dobra, care a ținut cursuri de poetică foarte reușite, în asemenea măsură că învățăceii săi au editat o culegere de elegii în limba latină cu titlul *Oliva Pacis*²².

Școala condusă de iezuiți a contribuit în mod hotărâtor la dezvoltarea științelor și culturii din Transilvania. Fiecare om de știință și de cultură s-a remarcat în domeniul său de specialitate. Profesorii preoți iezuiți au editat în primul rând lucrări de catehism, piese dramatice religioase, literatură religioasă, dar și literatură laică: în primul rând gramatică și vocabular de limba latină - limba română. Dintre aceste lucrări laice remarcăm, de exemplu, opera *Vetus Dacia* scrisă de Franciscus Fasching în 1725, care este o lucrare în exclusivitate arheologică. Editarea a devenit posibilă cu ajutorul unui nobil român din Sebeș-Alba („Nobilis Transilvanus Valachus Szászsebesiensis”). O altă operă de seamă este lucrarea lui Boross József, *Religionis Rom. Cath. Fundamenta*, la care s-a abonat și un nobil român din Biia Ungurească – Alexander Bényei²³.

Emanația spirituală și culturală a școlii iezuite din Cluj nu a fost fără urmări, fapt cel mai bine demonstrat de întemeierea școlii din Blaj, care constituie întâia încercare științifică românească de remarcat din Transilvania. Membrii fondatori ai Școlii Ardelene au fost întocmai acei preoți greco-catolici, care au frecventat primele lor școli superioare la Cluj, și prin bunăvoință și dărnicia împărătesei Maria Tereza au avut prilejul de a ajunge la: Trnava (Nagyszombat) – centrul de atunci al catolicismului maghiar; Viena; Roma – unde au avut posibilitatea de a-și desăvârși studiile, ca mai apoi, întorcându-se, să poată înălța nivelul de cultură și știință al poporului din care se trag. Cel mai elocvent exemplu îl constituie Gheorghe Șincai, care a început studiile la Târgu Mureș – în limba latină –, mai apoi a continuat la Cluj, în școala iezuiților, și a ajuns la Viena, unde s-a întâlnit cu istoricul ardelean Benkő József și cu arhivistul Dániel Cordines, de la care putea să învețe istoriografia modernă. La Buda, Șincai a lucrat la tipografia universitară, în această perioadă luând ființă și Biblioteca Universitară. În această atmosferă – bucurându-se de ospitalitatea conților Wass din județul Aba-Uj – a scris *Hronica Românilor*, o creație de seamă a Școlii Ardelene. Fapt de consemnat că Șincai a primit un impuls serios din lucrările și prelegerile profesorilor iezuiți de la Cluj, la care se referă frecvent (Fasching, Frdivalszky, Illia Adrás și lucrările altor iezuiți)²⁴.

Și alți fruntași ardeleni – ca Petru Maior, Samuil Micu Klein, Gheorghe Lazăr, Vasile Moga, Ioan Lemeni ș.a. – au datorat mult școlii iezuite de la Cluj²⁵.

Misiunea cultural-științifică a iezuiților și emanația spiritualității romano-catolice a vremii nu au rămas fără urmări: cei care au învățat în școlile sus-amintite, la rândul lor, au devenit fondatori de unități de învățământ. Cel mai ilustru exemplu a fost faptul că la Blaj, în 1754, s-au

²¹ Gáldi László, *op. cit.*, p. 285.

²² *Ibidem*, p. 291.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Șincai folosește pentru prima dată expresia „daco-romană”, preluată de la iezuiții maghiari. Gáldi László, *op. cit.*, p. 293.

²⁵ R. Câmpăanu, *Elitele românești din Transilvania veacului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 160-175; Gáldi László, *op. cit.*, p. 294.

pus bazele *primului gimnaziu românesc* (de la care a pornit Școala Ardeleană). Deschiderea școlilor de la Blaj constituie un moment important din istoria culturii și învățământului românesc²⁶.

Una dintre cele mai remarcabile personalități, care a absolvit școala piariștilor, a fost Gheorghe Lazăr, elev între anii 1799-1805, care și-a format o vastă cultură enciclopedică. Mai târziu, și-a desăvârșit studiile teologice la Viena, unde a venit în contact cu iluminismul, acceptând ideile acestuia, din care motiv ierarhia ortodoxă a devenit neîncredătoare față de el. Emigrând la București, la sfârșitul deceniului doi al veacului al XIX-lea, a deschis prima instituție școlară în limba română (după modelul gimnaziului piarist de la Cluj, pe bazele prescripțiilor din *Norma Regia*)²⁷.

Gheorghe Lazăr și semenii săi au fost pionierii aceluia exod de inteligență transilvăneană, apoi aceștia, ajungând la București, respectiv la Iași, au contribuit la dezvoltarea învățământului românesc. Printre ei se numără reorganizatorul învățământului moldovean, Gheorghe Asachi, care, în 1820, a venit în Ardeal ca să obțină permisiunea Guberniului, în vederea invitării unor profesori români din Transilvania (foști elevi ai piariștilor clujeni), la Academia ieșeană, la diferitele catedre, care duceau lipsă de cadre didactice. De asemenea, putem aminti pe sătmăreanul Simion Bărnuțiu, care a absolvit gimnaziul piarist din Carei, fiind cu mare influență asupra tinerilor juriști și filosofi din Cluj.

Activitatea acestor tineri savanți români din Cluj s-a desfășurat mai cu seamă la Iași și la București, unde aceștia au contribuit în mod hotărâtor la fondarea și dezvoltarea universităților. Primul rector al universității ieșene a fost chiar Simion Bărnuțiu în persoană, iar la București August Treboniu Laurian a fost, mai bine de 20 de ani, decanul Filologiei²⁸.

Exemplele ar putea continua, dar, și din acestea puține, putem concluziona că nobilimea aparținând populației române din Transilvania secolului al XVIII-lea și-a exprimat nevoia și pretenția spirituală față de creațiile și edițiile științifice ale reprezentanților școlii călugărești romano-catolice (respectiv iezuiții și piariștii).

Din toate cele relatate anterior, putem constata că secolul al XVIII-lea, prin curente sale spirituale moderne – care nu au servit atât adâncirea pioșeniei religioase, ci mai ales încetățenirea gândirii raționale – a contribuit în mod hotărâtor la dezvoltarea elitei vieții cultural-științifico-sociale din Transilvania, elită care trebuie căutată printre clericii de seamă ai epocii. Este justă constatarea că majoritatea absolvenților români ai școlilor confesionale romano-catolice transilvănene au devenit membrii clerului greco-catolic al secolului al XVIII-lea.

MARTON JÓZSEF

²⁶ N. Albu, *op. cit.*, p. 175.

²⁷ Gálđi László, *op. cit.*, p. 294.

²⁸ *Ibidem*, p. 296-297.